

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Eylül/September 2023, s. 10: 631-668

**Muş İli Aşiret Yapılanmalarında Görülen Çatışma ve Anlaşmazlıkların Çözümünde
Kanaat Önderlerinin Rolü**

The Role of Opinion Leaders in Resolving Conflicts and Disputes in Muş
Province Tribal Organizations

Gülseren GÖZELYUZ

Sosyoloji Bilim Uzmanı

Sociology Science Expert

Muş/Türkiye

guzelyuzgulseren@gmail.com

ORCID: 0009-0004-1034-6563

Fatma GÜNGÖRER

Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assist. Prof, Van Yüzüncü Yıl University

Van/Türkiye

fatmagungorer@yyu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1621-3775

DOI: 10.56720/mevzu.1336587

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 2 Ağustos / August 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 1 Eylül / September 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Eylül / September 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Eylül / September

Atıf / Citation: Gozelyüz, G. & Güngörer, F. "Muş İli Aşiret Yapılanmalarında Görülen Çatışma ve Anlaşmazlıkların Çözümünde Kanaat Önderlerinin Rolü". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (Eylül 2023): 631-668. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1336587>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0



Öz

Bu çalışmanın amacı, Muş ilinde görülen ve özellikle aşiretler arasında yaşanan birtakım anlaşmazlıkların çözümünde rol oynayan kanaat önderlerinin hangi konularda ve ne düzeyde etkili olduklarını tespit etmektir. Bu bağlamda kanaat önderlerinin çözüm ürettikleri konulara nasıl müdahale ettikleri ve uyguladıkları yöntemlerde hangi ölçütleri referans aldıkları anlaşılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yaklaşımıyla yürütülen bu çalışmada Muş'ta yaşayan ve kartopu örnekleme yoluyla ulaşılan 10 kanaat önderiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında, açık uçlu bir görüşme formu uygulanmış ve verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma bulgularında; aşiretlerin özellikleri, aşiretlerde görülen anlaşmazlık ve çatışmaların ortaya çıkış nedenleri, kimlere kanaat önderi dendiği, kanaat önderlerinin ne gibi roller üstlendikleri ve çözüm üretirken uyguladıkları yöntemlere yer verilmiştir. Araştırma sonucunda Muş'ta aşiret sistemine bağlı geleneksel toplum yapısının hâkimiyetini devam ettirdiği ve bu nedenle kanaat önderlerinin toplumsal yaşamda etkili bir aktör olduğu anlaşılmıştır. Muş'ta yaşanan anlaşmazlık ve çatışmaların çözümünde dini inancın ve kültürel değerlerin karar alma süreçlerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kanaat önderlerinin çözüm üretirken söz konusu değer ölçütlerini referans alarak geliştirdikleri tepkilerin toplumsal yaşamda olumlu bir karşılığı olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşiret, Aşiret Anlaşmazlıkları, Gelenek, Kanaat Önderi, Muş

Abstract

The aim of this study is to determine on which issues and to what extent the opinion leaders who play a role in the resolution of certain conflicts in Muş province, especially those between tribes, are effective. In this context, it was tried to understand how opinion leaders intervene in the issues they produce solutions and which criteria they refer to in the methods they apply. In this study, which was conducted with a qualitative research approach, face-to-face interviews were conducted with 10 opinion leaders living in Muş and reached through snowball sampling. An open-ended interview form was used to collect research data and descriptive analysis method was used to analyze

the data. The research findings include the characteristics of the tribes, the reasons for the emergence of disagreements and conflicts in the tribes, who is called an opinion leader, what roles the opinion leaders assume and the methods they apply in finding solutions. As a result of the research, it was understood that the traditional social structure based on the tribal system continues to dominate in Muş and therefore opinion leaders are effective actors in social life. It has been concluded that religious beliefs and cultural values are effective in decision-making processes in the resolution of disputes and conflicts in Muş. It has been understood that the reactions developed by opinion leaders with reference to these value criteria while producing solutions have a positive response in social life.

Keyword: Tribe, Tribal Disputes, Tradition, Opinion Leader, Muş

Etik Beyan	Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Fatma Güngörer danışmanlığında 12.06.2023 tarihinde tamamladığımız “Aşiret Yapılanmalarında Kriz ve Anlaşmazlıkların Çözümünde Kanaat Önderlerinin Rolü: Muş İli Örneği” adlı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Yayın Etik Kurulu’nun 07.07.2022 tarih 2022/15-10 sayılı kararıyla etik onay izni alınmıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması / <i>Conceiving the Study</i> : GG (%55), FG (%45) Veri Toplanması / <i>Data Collection</i> : GG (%70), FG (%30) Veri Analizi / <i>Data Analysis</i> : GG (%60), FG (%40) Makalenin Yazımı / <i>Writing up</i> : GG (%55), FG (%45) Makale Gönderimi ve Revizyonu / <i>Submission and Revision</i> : GG (%55), FG (%45)

1. Giriş

Her toplumsal yapının merkezine koyduğu temel düşünce ve değerler sistemi farklıdır. Modern toplum yapılarında, bilimsel akıl ve rasyonelliğe dayalı fikirler merkezi bir değer olarak kabul edilirken, geleneksel toplumlar

yerel kültürel değerler ve inanç sistemleri tarafından şekillenmektedir (Erdoğan, 2017, 1). Geleneksel toplumlar, modern toplumların aksine birincil, yüz yüze ve daha sıkı ilişki ağları üzerine kurulu bir sosyal yapıya sahiptir. Bu toplumsal yapılardan biri, üretim anlayışları, yaşam tarzları, geleneksel aile yapısı ve kültürel değerlere bağlılığıyla dikkat çeken Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Kürt aşiretleridir. Bu tip ilişkilerde aile ve akrabalık bağları baskın olduğu için aşiret yapıları, geleneksel toplumlarda görülen sıkı bir örgütlenme biçimine sahiptir. Kürt aşiretlerinde akrabalık bağları, malların, hizmetlerin ve duyguların işlenip büyütülmesini sağlayan ve sık sık temas geçmek suretiyle devamlılıklarının sağlanması gereken toplumsal bağlar bütünü bir parçasıdır (Heckman, 2012, 43). Özer (2012, 194), bu bağların modern toplumsal etkilerle birlikte zayıfladığını ancak tam olarak ortadan kalkmadığını belirtmektedir. Sosyal yapısındaki çözümlenmeyle birlikte günümüzde aşiret yapılanmasının Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde varlığını sürdürmeye devam ettiği bilinmektedir (Subaşı, 2003, 44).

Aşiretler, bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde geçmişten bu yana varlığını koruyan ve çoğunlukla bir lider etrafında örgütlenen ekonomik ve sosyo-politik yapılardır. Uluç (2010)'a göre aşiret yaşam tarzı, kaynağını kültürel anlayış ve değerlerden almaktadır. Bu nedenle aşiretler, dönüşerek varlığını korumayı başarmış ve değişen toplumsal koşullara rağmen yok olmamıştır (Ulutaş, 2016, 86). Modern toplumsal etkilerle çözülmesi öngörülen ve liderlerinin aşiret mensupları üzerindeki etkisini zamanla yitireceği düşünülen aşiret yapıları içerisinde birlikte yaşayabilmeyi sağlamak oldukça önemlidir. Bu nedenle toplumsal düzeni sağlamak için aşiretlerin kendi içinde benimsedikleri yazılı olmayan birtakım normlar ve kuralları vardır. Aşiret mensubu bireyler söz konusu normlara uymak ve davranışlarını ona göre düzenlemek durumundadır. Aşiret içinde örfi kurallar çerçevesinde şekillenen ve yazılı olmayan bu kurallar, bireye hem himaye edici ve koruyucu bir konfor sağlar hem de toplumsal düzeni bozacak bir tutum veya davranış sergilendiğinde onu toplumdan dışlayacak güce haiz kuvvetli yaptırımlar içerir. Aşiretler, birçok çatışma ve anlaşmazlık durumlarında kendi içlerinde oluşturdukları dinamiklerle mevcut sorunlarına çözüm üretmektedir. Aşiret içindeki söz konusu bu denge ve aşiretin gündelik yaşamındaki asayiş ve düzen, toplum tarafından otorite

olarak kabul edilen kişiler tarafından sağlanmaktadır. Toplumda veya aşiretlerde olası bir anlaşmazlık durumunda ikna yoluyla taraflar arası uzlaşısı sağlayan ve ortamı teskin etmeye kendilerine yetki verilen bu kişiler; toplum ve aşiretler arasında sözü geçen ve toplumun saygı duyduğu *kanaat önderleri*dir.

Kanaat önderleri, aşiret temsilcilerinin yanı sıra toplumda saygı gören, güven duyulan ve sözüne itibar edilen *şeyh* ve *molla* gibi farklı tipolojilere de sahiptir. Dini otorite olarak kabul edilen şeyh ve mollalar da topluma yön veren kanaat önderleri olarak kabul edilir. Şeyh, “yaşlı adam, ihtiyar, bir tekke veya zaviyede reislik eden ve müritleri bulunan kimse, kabile ve aşiret reisi [Arabistan’da]” (Devellioğlu, 2000, 995) şeklinde tanımlanmaktadır. Dini bir otorite olarak kabul edilen şeyh; “dini statü, rol ve otorite göstergesi olarak, bölgenin dini tarihiyle genellikle bütünleşmiş vaziyettedir. Bu nedenle ideal bir itibar göstergesi olarak kabul edilmektedir (Subaşı, 2003, 52). Şeyhler, geleneksel ve dini nitelikli bir ailenin temsilcisi olarak, genellikle soya bağlı görece bir üstünlüğe -ayrıcalığa- sahip olabilmektedir (Erdoğan, 2017, 17). Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde dini bir otorite olarak kabul edilen şeyhler, “bölgedeki halk üzerinde politik ve sosyal bir etkiye sahiptirler” (Subaşı, 2003, 51). Yeğen (2015), şeyhlerin toplumsal etkisini mümkün kılan ve tarihten bu yana aşiretler üstü bir yapıya sahip olmalarını sağlayan siyasi aktörlük rollerinin önemli bir etkisi olduğunu öne sürmektedir. Şeyhler, aşiretler arasında düzeni tesis etme güç ve meşruiyetine sahiptir, bu meşruiyet iki kategorinin “peygamber sesinin” ve “emirin yetkisinin” şeyhin şahsında birleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Yeğen, 2015, 233-234).

Kanaat önderleri; toplumun işleyişinde, gündelik rutinlerin gerçekleşmesi ve meydana çıkan sorunların çözülmesinde, kültürün olağan işleyişinde (düğün, cenaze vb.) toplumun önünde giden, topluma mihmandarlık yapan liderler konumunda yer almaktadır (Ulutaş, 2015, 3). Bu yönüyle sosyolojide önemli bir araştırma ağına sahiptir. Daha çok aşiret kavramıyla birlikte ele alınan kanaat önderliği olgusunun, özellikle sosyal bilimlerin son dönemde ilgi duyduğu bir araştırma konusu olduğu ancak sosyoloji alanında konuyla ilgili yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Kanaat önderliğiyle ilgili daha önce yapılmış çalışmalara bakıldığında, Ulutaş’ın (2015), Ağrı’da yaptığı ve toplumsal bir tip olarak ele aldığı kanaat önderliği ile ilgili

araştırması, ortaya koyduğu bulgular açısından önemli bir çalışmadır. Ulutaş (2015), toplumdaki farklı kesimlerle yaptığı görüşmelerde, Ağrı'daki kanaat önderliği algısına yönelik bulgulara ulaşmış ve kanaat önderliğinin farklı tiplerini ortaya koyarak özellikle toplumsal alandaki etkinlik düzeyleriyle ilgili geniş bir veri seti sunmuştur. Ortatepe (2014), uluslararası güvenlik alanında yaptığı doktora tez çalışmasıyla Doğu ve Güneydoğu'daki kanaat önderlerini, terörle mücadelede sivil toplumun rolü bağlamında ele almıştır. Erdoğan (2017) kanaat önderliği olgusunu, eğitimsel ve kültürel aktör boyutuyla ele almış ve Van, Bitlis, Muş, Hakkâri, Siirt, Şırnak ve Ağrı İllerinde toplam 50 kanaat önderiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bunların dışında kanaat önderliğini sosyal medya ve dijital iletişim araçlarıyla ilişkilendiren bazı çalışmalara da (Karakoca, 2018; Yağci, 2019; İren, 2019; Kavaklı, 2019; Özcan, 2019; Şahin, 2020; Yılmaz, 2020; Tam, 2020, Dalaylı, 2021;) rastlanmıştır.

Bu araştırmanın saha konusu olan Muş, sosyo-kültürel yapı bakımından, ataerkil ve geleneksel bir toplum yapısına sahiptir. Aşiret örgütlenmesinin yoğun olduğu Muş'un hem merkez hem de ilçe ve köylerinde geçmişten bu yana birçok aşiretin varlık gösterdiği görülmektedir. *Aşiretler Raporu'*nda Muş ili bölgesinde yer alan 25 farklı aşiret olduğu belirtilmektedir. Bu aşiretler; *Batkan, Bekiran, Bıdri, Bonaki, Bozikan, Celali, Curanlı, Çeçen, Çerekli, Elmalı, Halefbey, Hasanan, Haydaran, Hıyan, Hizan, Huyut, Lazgi, Lolan, Parsink, Rektan, Savdan, Tap* ve *Zamananağa* aşiretleridir (Aşiretler Raporu, 2014, 252-261). Geçmişten bu yana aşiretlerin hem merkezi hükümetler kanadında hem de sivil toplum hayatında bir karşılığı olduğu görülmektedir. Özellikle bölgeden seçilecek siyasi temsilcilerde aşiret liderleri ve kanaat önderlerinin öncelikli olarak tercih edildiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Karakaya (2021) yaptığı çalışmada, geçmişten bu yana Kürt aşiretleri ve dini liderlerin Muş'taki seçmen davranışlarını ve yerel dinamikleri etkilediğini belirtmektedir. Kanaat önderleri, siyasi temsil ve etki düzeylerinin yanında, toplumsal sorunların çözümüne katkı sunarak toplumda önemli bir rol oynamaktadır. Çatışma veya anlaşmazlık durumlarında kendilerine başvuran insanları uzlaştırarak, taraflar arasında *sulh* sağlamaktadır.

Bu çalışma Muş'ta etkili olan kanaat önderlerini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı, Muş ilinde etkili olan kanaat önderlerinin toplumda çoğun-

lukla hangi konularda çözüm ürettiklerini ve çözüm ürettikleri vakaları, kanaat önderlerinin kimlik inşası ve rolleri bağlamında anlamaya çalışmaktır. Muş ili ve ilçelerindeki aşiret yapılanmalarında kanaat önderi olarak kabul edilen aktörlerin aşiretlerde görülen anlaşmazlık veya çatışma durumlarının çözümünde uyguladıkları yöntemler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu genel amaç çerçevesinde kanaat önderliği olgusu ve toplumsal temsiline neler olduğu, kanaat önderlerinin aşiret yapılanmasına ilişkin görüşleri ve etkinlik düzeylerinin neler olduğu, kanaat önderlerinin anlaşmazlıkları çözme sürecinin nasıl işlediği ve kanaat önderlerinin aşiretlerdeki anlaşmazlık, çatışma veya kavgalarla ilgili en çok hangi durumlarla karşılaştıklarını tespit etmek amaçlanmaktadır. Konuyla ilgili yapılan literatür taramasında Muş'ta kanaat önderliği olgusunu bağımsız bir araştırma konusu olarak ele alan ve daha önce yapılmış kapsamlı bir saha araştırmasına rastlanmamış olması, araştırmanın önemini göstermektedir. Bu nedenle araştırmanın, kanaat önderliğiyle ilgili literatüre bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışma, Muş ili merkez ve ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Muş'un seçilme nedeni, araştırma konusunun temelini oluşturan aşiretler ve kanaat önderliğinin bu kentte yaygın bir örüntüye sahip olmasıdır. Ele alınan vakaların Muş'un tek bir yerleşim yerinden olmamasına özen gösterilmiş, hem merkez hem de ilçelerden kanaat önderlerinin rol aldıkları ve çözüm ürettikleri örnek olaylar seçilmiştir. Ayrıca araştırmanın güvenilirliğini sağlamak açısından, görüşülen kanaat önderlerinin Muş'un farklı yerleşim yerlerinden seçilmesine özen gösterilmiştir. Araştırmanın gerçekleştirildiği Muş ili ve merkez ilçelerinde Kürtçe dilinin ağırlıklı olarak kullanılması, bazı görüşmelerin bir tercüman eşliğinde yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu nedenle katılımcıların konuşmaları sade bir dille çevrilmeye çalışılmış ve görüşleri anlaşılır bir Türkçeyle aktarılmaya çalışılmıştır. Katılımcılara konuşmalarının kayıt altına alınacağı bilgisi verilmiş ve ses kayıt cihazının kullanımına ilişkin gerekli izin alındıktan sonra görüşmelere başlanmıştır. Kanaat önderleri ile yapılan görüşmeler, genellikle ev ziyaretleri, çarşı ve dükkân ziyaretleri, kahveler veya dernek gibi farklı mekânlarda gerçekleştirilmiş ve görüşmeler 20-30 dakika aralığında sürmüştür. Muş'un geleneksel ve atarekil bir yapıya sahip olması nedeniyle kanaat önderliği temsiliyeti erkeklerden oluşmaktadır. Bu nedenle görüşülen katılımcıların hepsi erkektir. Araştırmada elde edilen bulgulara geçmeden önce

aşiretlerin toplumsal örgütlenme biçimleri ve kanaat önderliği olgusuyla ilgili genel bir kavramsal çerçeve çizmenin çalışma bütünselliği açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

2. Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Aşiret

Topluma yönelik çalışmalara bakıldığında sosyologlar, toplum tipleri ve toplumların örgütlenme biçimlerine yönelik farklı tipolojiler geliştirmişlerdir. İbn Haldun, *bedevi toplum-hadari toplum*, Durkheim *mekanik dayanışma-organik dayanışma* ve Tönnies'in *cemaat-cemiyet* şeklinde toplum tipolojileri geliştirildiği görülmektedir. Aşiret tarzı yapılanmalar, İbn Haldun'un kategorik ayrımında bedevi topluma, Durkheim'da mekanik dayanışmaya, Tönnies'te cemaate tekabül eden bir örgütlenme biçimine sahiptir (Aktaş, 2021, 13). Giddens ve Sutton (2016) cemaati, bir yerde birlikte yaşayan, ortak ilgilere sahip, birbirleriyle sistematik etkileşim içinde olan insan grupları şeklinde betimler (Giddens, 2016, 227). Weber (2007), cemaatleşmenin temelinde 'geleneksel' ve 'duygusal', bir aidiyet olduğunu ve cemaat mensuplarının toplumsal davranışlarını bu aidiyet hissi üzerinden geliştirdiklerini belirtir (Weber, 2007, 79). Aşiretler, mensuplarının temelde aidiyet hissi geliştirdiği, geniş aile örgütlenmesi ve geleneksel toplum yapısına dayalı cemaat tipi oluşumlardır. Geleneksel toplum, farklılaşma, uzmanlaşma, işbölümü, sosyal ve coğrafi hareketliliğin az olduğu toplumlar olarak bilinmektedir. Bu toplumlarda referans alınan temel kabuller vardır ve bireylerin bir arada yaşayabilmesi bu kuralların benimsenmesi ve toplumsal davranışların bu kurallar çerçevesinde düzenlenmesine bağlıdır. Aşiretlerin ortak kabuller etrafında örgütlenen ve bir arada yaşayan topluluklar olduğu düşünüldüğünde, Heckman (2012, 147) aşiretli olmayı belli bir sınıflandırmaya, baba soyuna, meskene, ortak kültüre ve tarihsel öneme dayandırmaktadır.

Bruinessen (2011, 82) aşireti, gerçek ya da gerçek olduğu varsayılan ortak bir ataya dayanan ve akrabalık temelinde örgütlenmiş, genellikle toprak bütünlüğü de olan (dolayısıyla ekonomik), kendine özgü bir içyapıya sahip sosyo-politik bir birim olarak tanımlamaktadır. Bruinessen, Hay ve Rondot'un, aşireti cemaat üzerinden tanımladığına dikkat çekmekte ve üyelerini dış saldırılara karşı korumak ve eski ırksal adet ve yaşam tarzlarını sürdürülebilmek amacıyla oluşan bir cemaat ya da cemaatlerden oluşan bir federasyon olarak

tanımladıklarına değinmektedir (Bruinessen, 2011, 105). Gökalp (2009, 24), aşireti “bir taraftan aileye, diğer taraftan siyasi bir topluluğa benzedikleri için ailevi siyasi zümreler” olarak tanımlamaktadır. Beşikçi (1992, 16) aşireti, daima bir şefe bağlanmayı tercih eden, okuma yazması ve kültür seviyesi düşük bir grup olarak tanımlamaktadır.

Türkiye’de aşiret konusu üzerine ilk sosyolojik araştırmaya Ziya Gökalp’te rastlanmaktadır. Ziya Gökalp ‘*Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*’ eserinde, aşiretleri birbiri içinde bulunan gruplar olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu gruplar, bir yandan aileye, diğer yandan da siyasal bir kuruluşa benzedikleri için *siyasal aile toplulukları* adını alırlar ve genellikle hakiki yahut hayali bir akrabalığa dayanırlar. Ayrıca Gökalp, aşiretleri merkez ağırlıklarını dikkate alarak sınıflandırmıştır. Ziya Gökalp’e göre bir aşirette merkez ağırlık “semiye”de ise ona “semiye aşireti” adı verilir. Merkez ağırlık “batın”da ise ona “batın aşireti” adı verilir. Merkez ağırlık “amare”de ise buna “amare aşireti” adı verilir. İki evvelki sınıflarda anasoy esas iken, bu tipte babasoy hâkimdir. Merkez ağırlık “kabile”de ise buna “kabile aşiretleri” denilir. Arap ve Kürt aşiretleri bu tipe mensuptur (Gökalp, 2021).

Aşiret yapılanmalarında soy ve şecere önemli faktörlerdir. Babasoylu aile tipinin baskın olmasının yanı sıra; bireyler arasında kuvvetli aile bağları vardır ve bu bağlar aşiret yapılanmalarını meydana getirir. Aşiretin sahip olduğu en önemli boyutun “akrabalık” tipi ilişki sistemleri üzerine kurulduğu belirtilmelidir. Daha doğru bir deyişle, toplumsal örgütlenme biçimleri arasında kurgusal temelli ilişki sistemlerinin sınırlamasında son derece önemli ve tartışmalı bir kavramdır (Uçar, 2018). Kaya (2021)’ya göre aşiret, hiyerarşik bir yapı olmasının yanı sıra; kendisini muhafaza etmeyi amaçlayan haklar, yükümlülükler, işbölümü, normlar ve toplumsal kontrol amacıyla ortaya çıkmış kurallar içermektedir. Bu hususta aşiretin sürekliliğini sağlayan ise aşiret yapılanmaları içerisindeki dâhili bağlam ve ilişkilerdir çünkü aşiret mensuplarının kendi kavrayışlarına göre, ortaklık ve dayanışmayı yaratan, istikrarı ve aşiretin sürekliliğini sağlayan bu özelliklerdir.

Toplumsal zümreler, içerisinde önemli bir rol oynadıkları bütün toplumlarda özel bir topluluk dininin taşıyıcısı olarak karşımıza çıkar; çünkü kuşkusuz bir topluluk, mensupları için belli bir yaşama tarzını, belli şeref kavramla-

rını, kendine özgü bir ahlakı birlikte getirir. Genellikle belirli dinsel kanaatlere sahip olmak ve ortak inançları içten, birlikte yaşamak da grupların özgün niteliğidir (Freyer, 2016). Aşiret yapılanmalarında inanç ve geleneklerin etkisi, sosyal yaşamda baskın bir şekilde görülmektedir. Özellikle aşiret kimliği üzerinden yüceltilen aidiyet duygusu, sosyal yaşamda söz konusu bu inanç ve geleneklerin etkisiyle şekillenmektedir. Aşiret mensubiyetinin bireye sunduğu kimlik, onu diğer aşiret üyeleriyle ortak bir noktada buluşturur. Aşiret, kendi mensuplarına vermiş olduğu bu ortak kimlik ile onları bir arada tutar. Bu durum hem içermeye hem de dışlamayı beraberinde getirir. Söz konusu kimlik bir taraftan aşiret mensuplarını bir araya getirirken; diğer taraftan onları kendilerinden olmayan aşiretin dışındakilerden ayırır. Aşiret sistemindeki bu ortak kimlik, İbn Haldun'un *asabiyet* olarak ifade ettiği ortak bir bağa denk gelmektedir. Asabiyet, toplumda birlikteliği sağlayan, sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı temel almak üzerine kurulmuştur. İbn Haldun asabiyeti, nesep ve sebep olarak ikiye ayırmaktadır. Nesep asabiyeti kan bağı üzerinden devam ederken; sebep asabiyeti ortak çıkar üzerinden kurulur. Aşiretlerdeki kimliğin baba soyu üzerinden devam etmesi göz önüne alındığında buradaki asabiyet, nesep asabiyetine, aşiret konfederasyonları ise sebep asabiyetine tekabül eder (Tayanç, 2021).

Aşiret üyeleri arasında kolektif kimliğin oluşturulması veya güçlendirilmesi için ortak hareket etme, karşılıklı sorumluluklar yüklenme, fikir ve söylem birliği en önemli hususlardır. Bu hususlar gözetilerek kolektif bağ sürekli canlı tutulmaya çalışılır (Aktaş, 2019, 52). Aşiret kimliği, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sunun hem kırsal hem de kentsel alanlarında yaşayan Kürtlerin büyük bir kısmı için birçok açıdan değerli görülen bir aidiyettir. Çünkü aşiret, birey ve toplum yaşamının yürüncesini ve ritmini belirleyen dinamik bir gücü temsil etmektedir. Aşiret kimliği günümüzde görece bazı alanlarda zayıflamasına rağmen uğrunda kan dökül(ebil)en bir kimliktir. Bu kimlik; Kürt nüfusun dinsel, etnik ve politik yaşam alanlarını belirli ölçülerde baskılayan karakterini güçlü bir şekilde sürdürmektedir (Parin, 2019, 7). Aşiretler, günümüz modern toplumuna eklenmiş yapısıyla, geleneksel değerlerin izini sürmeye ve örfi kuralların uygulanma, denetim ve dışlama mekanizmalarıyla işlevselleştirdiği iç dinamiklerini korumaya devam etmektedir (Güngör, 2019).

2.2. Bir Geleneksel Otorite Biçimi Olarak Kanaat Önderi

Kanaat önderi kavramı, farklı disiplinlerde farklı şekillerde tanımlanmaktadır. İletişimde kanaat önderi, (*gatekeeper*) veya kapı tutucu terimi ile mesaj kitle iletişim araçlarından bireysel izleyici ya da dinleyiciye geçerken bu mesaja müdahale eden kişileri ifade eder (Tekinalp ve Uzun, 2013, 93). Terimin sosyolojideki kullanımına yakın kelime anlamlarına bakıldığında, 'kanaat' kelimesi, "elindekenden hoşnut olma durumu, yeter bulma, fazlasını isteme-me, yetinme, birine veya bir şeye karşı duyulan güven ve görüş" (TDK, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Cevizci (2013, 902) kanaati; "kişisel görüşlere dayanan inanç, bir uzman tarafından verilen hüküm veya yargı, sağlam delil ya da dayanakları olmayan fikir, görüş, sanı" olarak tanımlamaktadır. Kanaat sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı olan *opinion* sözcüğü Türkçeye "zan, tahmin, fikir, oy, düşünce" (Redhouse, 1989, 678) şeklinde çevrilmektedir. Ulutaş (2015), kanaat ifadesinin -manipülasyon tarafı saklı kalmak kaydıyla- ikna kavramıyla beraber düşünülmesi gerektiğini belirtir. Kanaat olma aynı zamanda ikna olma halinin de başka biçimde adlandırılmasıdır (Ulutaş, 2015, 9). Önder kelimesi ise "gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse; öncel, lider, şef, alem-dar" (TDK, 2022) olarak tanımlanmaktadır. Kanaat önderi, "genel olarak değerlendirildiğinde etki alanı değişiklik göstermekle birlikte, çevresindeki insanların saygı gösterdiği, danıştığı, düşüncelerine değer verdiği, belirli konular üzerinde uzmanlığı kabul edilen, toplum üzerinde yönlendirici etki yapma gücüne sahip kişilere denir" (Ortatepe, 2014, 72).

Kanaat önderleri, toplumda sahip olduğu güç ve otoriteyle belirli bir kesimin sosyo-politik tavır ve davranışlarını yönlendirme gücüne sahip kişileri ifade eder. İnsanların saygı gösterdiği, fikir alış-verişinde bulunduğu, düşüncelerine değer verdiği ve kitleleri peşinden sürüklenme gücüne sahip önderlerdir (Yanmış, 2019, 131-132). Kanaat önderi, iletişimi etkide bulunduğu grubun dünya görüşüne göre biçimlendirilerek, saygı duyulan bir önder dolayısıyla güvenilir bir kaynak olarak etkide bulunur (Tekinalp ve Uzun, 2013, 93). Güngör (2017), bu hususta kanaat önderlerinin; toplumsal kaynaklarına göre, temsil ettikleri sosyal statülere göre, etki ettikleri alan veya gruplara göre değişiklik gösterebilen ve temel kabul tarzları toplumdaki farklı-

laşan bir olgu olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu farklılaşmanın nedeni, kanaat önderlerinin içinde anlam kazandığı toplumlarda, ortak kanaati belirleyen toplumsal ihtiyaçların çeşitliliğidir. Bu çeşitliliğin kanaat önderi kabülündeki karşılığı, içinde yaşadığı toplum üyelerince anlam kazanarak sosyal bir liderlik kimliğine bürünür.

Kanaat önderlerinin hem kendi aşiretleri hem de diğer aşiretler üzerinde söz sahibi olabilmesi için liderin kişisel özellikleri, sahip olduğu statüler toplum içerisinde dikkate alınmaktadır. Liderin ait olduğu ailenin toplum içerisindeki konumu ve tanınırlık derecesi belirleyici bir etken olmaktadır. Kanaat önderinin topluma güven vermesi, iletişim becerisi ve toplum üzerinde korku uyandırması liderde aranan özelliklerdendir. Sennet (2011)'e göre güven, üstün bir yargılama gücü, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi; bunlar bir otoritede bulunan niteliklerdir. Kanaat önderlerinin otorite kabullerinde dünya görüşü dolayısıyla *ethos ve dil* oldukça kritik bir öneme sahiptir. Bu açıdan antropolojide herhangi bir kültürün ahlaksal ve estetik yönlerini değerlendirmeye yönelik unsurlar "ethos" terimiyle bir arada özetlenirken bilişsel, varoluşsal yönler için de "dünya görüşü" terimi uygun görülmüştür. Bir halkın ethosu, yaşamlarının tonu, karakteri ve niteliği, bu yaşamın ahlaksal ve estetik biçimi ve ruhsal durumudur; ethos, insanların kendilerine ve yaşamın yansıttığı dünyalarına yaklaşımlarıdır. İnsanların dünya görüşü, vakaların yalın gerçeklikleriyle gözlerine nasıl görüldüğü, doğa, ben ve topluma yönelik kavramlarının gözlerine nasıl görüldüğüdür. İnsanların düzene ilişkin en kapsamlı türden görüşlerini içerir (Geertz, 2020). Söz konusu aşiret türü yapılanmalarda insanların dünya görüşü gelenekler ve dini inançlar tarafından şekillenmekte ve bu ortak dünya görüşü, kanaat önderliği temsilinde somut bir karşılık bulmaktadır.

Kanaat önderleri, geleneksel bir otoriteyi temsil etmektedir. Geleneksel otoritede, "egemenlik ve yetki tamamıyla dini iradeye, merhamet ve gazaba göre, fakat daima töre ve gelenek esasında belirlenen, belli bir çerçeve içinde gerçekleşir ve uygulanır" (Freyer, 2013, 176). Kanaat önderlerinin sahip olduğu otorite, karar alma süreçlerinde belli ölçüde *korku ve itaati* gerektirir. Otoritenin isteklerine boyun eğmek ve emirlerine uymak itaat olarak bilinmektedir. Sosyal psikologlar bu durumu sosyal etki ile açıklamaktadır. Onlara göre en güçlü sosyal etki biçimi itaat yaratır. Sosyal psikologlar için uymanın özünde-

ki gerçek, bireyin davranışlarını, toplumun gerçek ya da hayali etkisiyle değiştirmesidir. Bu nedenle toplumda söz sahibi olmak için kişinin korku uyandırabilmesi ve kendine itaat edilmesini sağlaması, kanaat önderi olabilmenin gereklilikleri arasında yer alır. Kanaat önderlerinin bir diğer özelliği *temsillik ve sadakat* konusudur. Ulutaş (2016)'a göre temsillik, bir kimsenin ya da kimse-lerin hak ve görev bakımından bir grup hakkında karar verme yetkisini kendilerinde toplamasıdır. Toplumsal yapı içerisinde düzen onlar tarafından sağlandığı gibi kanaat önderliği, her toplumda farklı kimliklerle karşımıza çıkabilmektedir. Sadakat ise yalan ve hileden kaçınan dürüst kişilerin bağlılık yemininin arkasında durması anlamına gelen, en önemli insani değerlerden biridir. Sadık kelimesi sadakatten türetilmiştir ve güvenilir anlamına gelmektedir. Bu nedenle her toplumsal yapı düzeni sağlamak amacıyla bir otorite belirler ve herhangi bir anlaşmazlık ya da kriz durumunda *sadık olan* bu otoriteye başvurarak haklarını güvence altına alan bir karar vermesini bekler. Topluluk üyeleri, bu otorite olarak bilinen karar mercilerinin verdikleri nihai kararlara bağlı kalırlar.

Özellikle aşiret ve cemaat tipi oluşumlarda topluluk üyelerinin ortak bir tasavvur etrafında birleşmeleri veya ortak bir davranış sergilemeleri gereken durumlarda, “bu tutumun ne olacağına, hangi değerler karşısında nasıl tavır sergileneceğine karar verirken, bu seçme ve yönlendirme işinde sözü geçen milleti arkasından sürüklenme özelliklerine sahip Aksakal (Ruspi), Karizmatik lider veya Kanaat önderlerine” (Atmaca, 2007) ihtiyaç duymaktadır. Bu durum kanaat önderliği inşasının, toplumsal bir gereksinimden kaynaklandığını göstermektedir. Erdoğan (2017), Doğu ve Güneydoğu bölgesinde, kanaat önderliğine duyulan toplumsal ihtiyacın nedenlerini şu şekilde belirtmektedir: Yazılı hukuk kurallarının uygulanması ile ilgili yaşanan olumsuzluklar. Adalet sisteminin ağır işleyişi nedeniyle kanaat önderlerinin problem çözerken zaman tasarrufu sağladığının ve devletin yargı sisteminden daha adil kararlar alabildiklerinin düşünülmesi. Verilen resmi hukuki cezaların toplumun geleneksel kültürel dokusuna tam olarak uymaması. Mahkeme kararlarının insanları teskin ve tatmin etmede yetersiz kalması, insanların ihtiyaç ve beklentilerini tam olarak karşılayamadığının düşünülmesi. Yaşanan ekonomik yoksunluk ve sosyal güç desteğine duyulan ihtiyaç. Aşirete duyulan güven ve bağlılığın idamesi. Kanaat önderlerinin farklı birçok yönde nüfuz alanına sahip

olmaları ile kanaat önderlerinin kendilerini topluluk üyelerine karşı sorumlu hissetmesi (Erdoğan, 2017, 58-61).

3. Metodoloji

Bilimsel araştırmalarda yöntem, araştırmacının kullandığı yolu ve araştırma sürecini en uygun şekilde yönetebileceği yaklaşımı göstermektedir. Konu ile ilgili olarak gözlem, görüşme ya da doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinden faydalanan nitel araştırma, yorumlayıcı bir süreci içermektedir. Croswell (2021), nitel araştırmayı bir problem veya konunun keşfedilmesi gerektiğinde kullanmanın en uygun yol olduğunu belirtir. Bu keşif, bir grup veya evreni çalışma, kolaylıkla ölçülemeyen değişkenleri belirleme veya susturulmuş sesleri duyma ihtiyacından dolayı gereklidir (Croswell, 2021, 48-49). Bu nedenle kanaat önderleriyle ilgili yapılan bu çalışma, kolay ölçülemeyen değişkenlerle ilgili veri toplanması gerektiğinden nitel bir yaklaşımla yürütülmüştür. Araştırmanın deseni, fenomenolojik desendir. Fenomenolojik desende sosyal dünyayı anlamak için bireylerin araştırma konusuna yüklediği anlamlar sisteminin kavranması gerekir. Bu yaklaşımla bireyler, sosyal dünyalarını kendi öznellikleri ile yeniden inşa ederler (Kümbetoğlu, 2012). Fenomenolojik araştırma, araştırmacının katılımcılar tarafından tanımlanmış şekliyle bir fenomenle ilgili bireylerin yaşanan deneyimleri betimlediği ve kaynağını felsefe ve psikolojiden alan bir araştırma desenidir. Bu desen sağlam felsefi temellere sahiptir ve genellikle mülakatlar yapmayı gerektirir (Croswell, 2017, 14).

Mülakat tekniği, katılımcıların özgün bakış açılarını belirlemek amacıyla onların iç dünyalarına erişmek, araştırılan konu hakkındaki deneyim, tutum, yaşanmışlık, düşünce ve yorum gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşmayı hedefler (Baltacı, 2019). Kanaat önderliğiyle ilgili görüş, deneyim, tutum ve yaşanmışlıklarla ilgili bilgi elde edebilmek amacıyla bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada veri toplamak amacıyla açık uçlu soruların yer aldığı bir görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu, alan uzmanı iki kişiye gönderilmiş ve geri dönüş sağlandıktan sonra gerekli düzenlemeler yapılarak uygulama aşamasına geçilmiştir. Görüşme formunda; 7'si sosyo-demografik, 6'sı aşiret olgusu ve yapılanması, 9'u kanaat önderliği olgusu ve 4'ü de kanaat

önderlerinin çözüm ürettikleri toplumsal sorunlarla ilgili olmak üzere toplam 26 açık uçlu soru yer almaktadır.

Bilimsel araştırmalarda kullanılan nicel yaklaşımda örneklem, evreni temsil edecek nitelikte seçilen sayısal bir orana işaret eder ancak nitel araştırmalarda evreni temsil edecek orantısal bir örneklem seçmek hem maliyet hem de zaman açısından oldukça güçtür. Nitel araştırmalar gözlem ve görüşmeye dayalı olduğu için belirli bir süre sonra veriler kendini tekrar etmeye başlayacaktır ve bu durum araştırmanın bir veri doygunluğuna ulaştığına göstergesidir. Böylece verileri çeşitlendirmektense detaylandırmak ve görüşmelerin derinliğine inmek için toplanan verilerden farklı anlamlar üretilmeye çalışılmalıdır (Baltacı, 2019; Silverman, 2016). Araştırmanın evren ve örnekleme bakıldığında, kanaat önderliğinin resmi bir temsiliyeti olmadığından buldukları ilde net bir sayısal veri elde etmek mümkün olmamıştır. Bu durumda araştırmanın evrenini Muş'ta yaşayan ve kanaat önderi olarak kabul edilen tüm aktörler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Muş İli ve ilçelerinde ikamet eden ve bu bölgede etkin olan 10 kanaat önderi oluşturmaktadır. Kanaat önderlerine kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış, görüşülen kanaat önderlerinin tanıdıkları aracılığıyla bir başka kanaat önderine ulaşabilmek için gerekli iletişim bilgileri alınmıştır. Kartopu örnekleme yönteminde, birey veya durumların saptanmasında konuyla ilgili olarak kim veya kimlerle görüşüleceği bir soruyla belirlenir. Süreç ilerledikçe elde edilen isimler ve durumlar tıpkı bir kartopu gibi büyüyerek devam edecek, belirli bir süre sonra belirli isimler hep öne çıkmaya başlayacaktır. Böylelikle araştırmacının görüşmesi gereken birey sayısı ve ilgilenmesi gereken durum belirlenecektir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, 111). Araştırma örnekleminin 10 kanaat önderiyle sınırlandırılmasının nedeni, yapılan görüşmelerin tekrara başladığı ve araştırmanın belli bir veri doygunluğuna ulaştığına anlaşılmasıdır. Yüz yüze yapılan görüşmelerde, görüşme formunda yer alan sorular, derinlemesine bilgi almak amacıyla olabildiğince detaylandırılmaya çalışılmıştır.

Araştırma analizinde yapılan görüşmeler önce deşifre edilerek bilgisayar ortamında Word dosyasına aktarılmış ve deşifrelerden belirli kategori ve temalar oluşturulmuştur. Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analiz, bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanmasına dayanır (Yıldı-

rım ve Şimşek, 2013, 256). Araştırma verilerinin analizinde, görüşmecilerin konuşmalarından doğrudan alıntılar yapılmış ve konuyla ilgili düşüncelerin doğrudan aktarımı yoluyla çalışma güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada katılımcıların isim ve özel bilgilerine yer verilmemiş ve sosyo-demografik bilgilerin yer aldığı tabloda (Tablo.1), kanaat önderleri görüşme sırasına göre (K₁, K₂, K₃,...) şeklinde kodlanmıştır.

Tablo.1 Kanaat Önderlerinin Sosyo-Demografik Bilgileri

Kod	Yaş	Eğitim Durumu	Meslek	Medeni Durum	Toplumsal Rol	Yaşadığı yer
K ₁	53	Ortaokul	Müteahhit	Evli	Eşraf ¹	Muş/Bulanık
K ₂	51	Ön Lisans İlahiyat	İmam	Evli	Dini Otorite	Muş/Merkez
K ₃	60	İlkokul	Çiftçi	Evli	Ruspi	Muş/Hasköy
K ₄	76	Medrese Eğitimi	İmam (Emekli)	Evli	Dini Otorite	Muş/Malazgirt
K ₅	66	İlkokul	Çiftçi	Evli	Ruspi	Muş/Varto
K ₆	68	İlkokul	Esnaf	Evli	Aşiret Lideri	Muş/Bulanık
K ₇	62	Ortaokul	İş İnsanı	Evli	Tanınmış Aile Üyesi	Muş/Merkez
K ₈	36	Üniversite	Dernek Başkanı	Evli	Dernek Başkanı	Muş/Merkez
K ₉	68	Medrese Eğitimi	İmam	Evli	Dini otorite	Muş/Malazgirt
K ₁₀	68	İlkokul	Eşraf	Evli	Dini otorite (Seyyid Ailesi)	Muş/Merkez

¹ Eşraf: Bir yerin zenginleri, sözü geçenler, ileri gelenleri. TDK, (sozluk.gov.tr). Erişim Tarihi: 29.07.2023

Tablo.1’de görüldüğü üzere araştırma kapsamında görüşülen kanaat önderlerinin yaşı 36-76 yaş aralığındadır. Bu durum kanaat önderi olabilmek için belli bir yaş sınırlaması olmadığını göstermekte ancak katılımcıların çoğunlukla 60 yaş üstü oldukları anlaşılmaktadır. Kanaat önderlerinin eğitim düzeyleri farklılık göstermektedir. 4 kişi ilkokul (K₃, K₅, K₆, K₁₀), 2 kişi ortaokul (K₁, K₇), 1 kişi ön lisans (K₂), 1 kişi (K₈) üniversite ve iki kişinin de resmi eğitim dışı medrese eğitimi (K₄, K₉) aldıkları görülmektedir. Meslek dağılımları da farklılık göstermektedir. Farklı meslek gruplarında yer alan kanaat önderlerinden 1 kişi müteahhit (K₁), 3 kişi imam (K₂, K₄, K₉), 2 kişi çiftçi (K₃, K₅), 1 kişi esnaf (K₆), 1 kişi iş insanı (K₇), 1 kişi STK başkanı (K₈) ve 1 kişinin de eşraftan (K₁₀) olduğu görülmektedir. Kanaat önderlerinin medeni durumuna bakıldığında tüm katılımcıların evli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, geleneksel aile yapılarında evlilik kurumunun erkekler için bir statü göstergesi olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Araştırmaya katılım gösterdikleri yerlere bakıldığında; 4 kişinin Muş’un merkez ilçesinden (K₂, K₇, K₈, K₁₀), 2 kişinin Muş’un Bulanık ilçesinden (K₁, K₆), 2 kişinin Muş’un Malazgirt ilçesinden (K₄, K₉), 1 kişinin Muş’un Hasköy ilçesinden (K₃) ve 1 kişinin de Muş’un Varto ilçesinden (K₅) katıldığı görülmektedir.

4. Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bulgular kısmında; kanaat önderliği olgusu ve toplumsal temsiline yönelik bulgular, kanaat önderlerinin aşiret yapılanmasına ilişkin görüşlerine yönelik bulgular, kanaat önderlerinin anlaşmazlıkları çözme süreçlerine ilişkin bulgular ve kanaat önderlerinin çözüm ürettikleri toplumsal sorunlara ilişkin bulgular yer almaktadır.

4.1. Kanaat Önderliği Olgusu ve Toplumsal Temsili

Kanaat önderliği, özellikle son yıllarda medya aracılığıyla da adından sık sık söz edilen bir olgudur. Bu önderler topluluk üyelerinin kendilerine yükledikleri misyonlarla topluma öncülük etmektedir. Görüşmede “Kanaat önderi nedir?” sorusuna verilen cevaplar farklı cümlelerle ifade edilse de genel olarak sözü dinlenen, topluma liderlik eden kişiler olduklarına yönelik tanımlar yapılmıştır. Konuyla ilgili görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

Toplumda lider sıfatı verilen, sözü geçen kişilerdir (K₃, 60).

Toplumda önderlik edebilecek bilgili ve tecrübeli kişilerdir (K₅, 66).

Kanaat önderliği olgusu ve temsili ile ilgili katılımcıların yaptığı tanımların, Güngörer (2017)'in Bitlis'te yaptığı çalışmadan elde ettiği bulgularla benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmada Bitlis Norşinli bir kanaat önderine "kanaat önderliği nedir?" sorusu yöneltilmiştir. Alınan görüşün şu şekilde ifade edildiği görülmüştür: "Aslında toplumda kabul görmüş biridir, bu kabul görmüştük olayına sosyolojik olarak bakıldığında uzun yılları alması lazımdır, güven vermesi lazımdır, toplum tarafından kabul görmüş toplum üzerinde de etkisi olan toplumu etkileyen görüşleriyle tavırlarıyla ve duruşuyla, sahip olduğu pozisyonun konumuyla da toplumu etkileyen kişi demektir" (Güngörer, 2017, 39).

Muş ilinde kanaat önderi olgusu toplumda düzeni sağlayan liderler için kullanılmaktadır. Özellikle kriz ve anlaşmazlık durumlarında sahada aktif rol üstlenen kanaat önderleri vardır. Kanaat önderleri ile yapılan görüşmelerde üstlendikleri bu rol için hangi niteliklere sahip olmak gerektiği sorulduğunda genel olarak tüm katılımcılara göre ilk şartın, bilgili ve güçlü olmak olduğu anlaşılmıştır. Kanaat önderleri bu konuda şu şekilde görüş bildirmişlerdir:

Kanaat önderinin üç vasfı olmalı. Bunlar: Bilgi sahibi olmak (Siyasi, dini ve ilmi), maddi bakımdan güçlü olmak ve toplum tarafından kabul edilmek (K₂, 51).

Bilgili olur, örf-adet bilir ve tecrübelidir (K₄, 76).

K₂'nin dile getirdiği ve kanaat önderinin maddi bir güce sahip olması gerektiği yönündeki görüşü, Ağrı'da yapılan bir çalışmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Ulutaş (2016), yaptığı çalışmada, Ağrı'da genelde maddi durumu iyi olanların kanaat önderi olarak gösterildiğini, maddi durumu iyi olmayana ise pek hürmet edilmediğini yani parası olanın itibar sahibi olduğunu ifade eden bir bulguya rastlamıştır (Ulutaş, 2016, 185). Aşkın'ın (2020), Şego ve Bıdri aşiretleri üzerinde yaptığı bir araştırmada "Gruba öncülük eden kişiliklerin özellikleri nelerdir?" diye sorulduğunda, alınan cevapların ortak özelliğinin "zengin olması, girişken olması, kendi sözünü dinletebilmesi ve sosyal ilişkisinin geniş olması" olarak sıralandığı görülmüştür (Aşkın, 2020, 271).

Kanaat önderliği, meslek değil; bireye yüklenmiş bir rol olarak algılanmaktadır. Elde edilen görüşlere göre kanaat önderleri herhangi bir maddi karşılık beklemezsiniz toplum içerisinde düzeni sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Görüşülen kanaat önderlerinin ortak görüşü, amaçlarının toplumsal yaşamın devamlılığına katkı sağlanmasına yöneliktir. Bu hususta belirgin görüşler şu şekildedir:

Kanaat önderlerinin bu işten bir kazancı yoktur. Onlar toplumun düzenine gönüllü adanmış kişilerdir. Kanaat önderlerinin tek beklentisi gençlerin kendilerine bırakılan düzeni korumaya çalışması (K₅, 66).

Bizim bu işten bir çıkarımız yok. Kanaat önderleri, topluma faydalı olmaya çalışırlar. Mesela ben kendimden örnek verecek olursam benim tek amacım toplumda huzuru sağlama konusunda faydalı olmak. Bu aslında Allah katında da hayırlıdır (K₁₀, 68).

Kanaat önderlerinin verdikleri cevaplar dikkate alındığında; gönüllü olarak bu rolü üstlendikleri görülmektedir. Kanaat önderliği bağlamında imamlarla ilgili yapılan bir araştırmada (Kaya, 2017) benzer bir bulguya rastlanmıştır. Kanaat önderi olan imamlar görevlerini yerine getirirken birincil hedeflerinin maddi beklenti, para, makam vs. değil, peygamber mesleği ve emaneti olan mihraba sahip çıkmak ve bu işi yaparken severek benimseyerek yapmak olduklarını ifade etmişlerdir (Kaya, 2017, 281).

Kanaat önderlerini ortak amaçları, toplumsal huzuru sağlamaktır. Ayrıca, araştırmanın gerçekleştirildiği Muş'ta toplumsal statünün yoğunlukla erkeklik, baba olma ve ileri yaş statülerine dayandırıldığı geleneksel bir toplum yapısı gözlenmiştir. Bireyin kanaat önderi olarak toplumda kabul edilebilmesinin şartlarından biri de evli olması ve aile yaşamını tecrübe etmiş olmasıdır. Genellikle akraba evliliği şeklinde daha çok endogami türünde yapılan evlilikler yaygın olmakla birlikte evlilikte asıl amaç toplumsal yapıyı korumak amacıyla düzenli bir aile yaşantısına sahip olmaktır. Kanaat önderlerine göre de evlilik ve akrabalık sistemi toplumsal düzeni sağlama noktasında önemli bir konudur:

Bizde ilişkiler çoğunlukla akrabalık üzerine kuruludur. Biz kendi bağlarımızı kuvvetlendirmek için evlilikler yaparız. Ben kendim de tanıdık biriyle evlendim ve oğullarımı da kızlarımı da akrabalarımınla evlendirdim. Çünkü ailelerin birbirini tanı-

ması, önceden bir ilişkilerinin olması evliliği uzun ömürlü kılar. Tabi hatır-gönül meseleleri de var Ama devir değişti. Çocuklarıma bunu yaptım ama torunlarıma bunu kabul etmezler (K₄, 76).

4. 2. Kanaat Önderlerinin Aşiret Yapılanmasına İlişkin Görüşleri

Kanaat önderlerinin aşiret anlayışlarına ilişkin sorular yöneltildiğinde genellikle hepsinin bu yapılanmayı önemsedikleri ve devamlılığının sağlanabilmesi için çalıştıkları görülmektedir. Aşiret yapılanmasını tanımlarken kanaat önderleri şu ifadeleri kullanmışlardır:

Aşiret, aile demek. İnsanın hayatı öğrenmeye başladığı ilk yerdir aşiret. Aşiret anlayışında sadece anne, baba ya da kardeşler yoktur. Aşiret, çok kalabalık bir topluluktur. Elbette sözlükteki anlamı gibi kan bağı da söz konusudur ama kökleri o kadar eskiye dayanır ki kan bağı artık üzerinde durulan tek şey değildir. Aşiretin üyesi ise artık tamamdır (K₁, 53).

Aşiret bir anlayıştır. İnsanlar zamanında böyle bir kavram sunarak aslında Kürtleri bir arada tutmaya çalışmışlar. Zamanında çok fazla ötekileştirilmiş olan Kürtler, aşiret anlayışı ile beraber kendini güvende hissederek birbirine kenetlenmişlerdir. Aslında amaç, yine kendilerini korumaktır. O zaman net bir tanım vermek gerekirse ben aile olmak değil de aile kalabilmek derim. Çünkü önemli olan bunu koruyabilmektir (K₇, 62).

Aşiret yapılanmasına ilişkin görüşlerine bakıldığında kanaat önderlerinin toplumda yükledikleri rollerinin topluma bakış açılarını etkilediği görülmektedir. Dini otorite olarak kabul edilen kanaat önderleri, aşireti, kan bağı ve bir arada durabilmek olarak yorumlarken; aşiret temsili olan liderlerin ise aşireti, doğrudan aile olarak nitelendirdikleri ve aşiret anlayışının devamlılığundan endişe ettikleri görülmektedir. Bu nedenle kanaat önderlerinin temsil ettikleri toplumsal rollerinin aşirete bakış açısını etkilediği söylenebilir.

Bu çalışmada ele alınan Muş İlinde Kürt toplumunun ağırlıklı olması nedeniyle görüşülen kanaat önderleri de Kürt aşiretlerinin üyeleridir. Bu nedenle aşiret anlayışının yanı sıra; Kürt yaşam geleneklerinin izlerinin görülebilme ihtimaline karşılık, kanaat önderlerinden içinde yaşadıkları toplumsal özellikleri anlatmaları istenmiştir. Konuyla ilgili görüşler şu şekilde ifade edilmiştir:

Benim yaşadığım toplum, birbirine bağlı, güçlü ilişkilerin kurulduğu bir toplumdur. Hatta ben sadece bu yüzden memleketi geri geldim. Ailem hep buradaydı ama işim ve ofisim Tekirdağ'daydı. Bu yüzden ben buradan arsa aldım ve işlerimi buradan yürütüyorum. Biz böyle güvendeyiz. Kürtler bir arada yaşamak zorunda. Sürekli aynı bölgelere toplanmamız dışarıya kapalı olduğumuz için değil; bu güçlü bağlarımızı korumak için (K₈, 53).

Aile olmanın önemini bilen bir toplumuz. Birbirimizin her anında birbirimizin yardımına koşan yardımsever bir toplumuz. Örf-adetlerimize bağlıyız aynı zamanda (K₆, 68).

Görüşmelerden elde edilen verilere göre düzeni sağlama noktasında en çok dini inanç ve gelenekler karşımıza çıkmaktadır. Geleneklerin ağır bastığı durumlarda bile toplumun yaygın dini görüşü, verilen kararları ve tutumları etkilemektedir. Aşiret üyeleri, ilişkilerini kan bağının yanı sıra; güven, aidiyet, sadakat vb. daha soyut kavramlar üzerinden tanımlamaktadır. Kanaat önderleri bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir:

İlişkiler sağlam kökler üzerine kuruludur. Tabi bu kökler insana anne ve baba tarafından aktarılır. Çocuk yaşta öğrenmeye başladık biz bunu. Mesela ben, sadakatle bağlıyım. Çünkü birkaç aylıkken hem annemi hem de babamı kaybettim. Bu toplum bana baktı. Beni bugünlere getirdi. Onlara borçluyum. Şimdi sen bu aşirette kime sorsan aşiretten iyilik görmüştür. Biz borçlarımızı sadakatle ödüyoruz (K₃, 60).

Biz bir arada durabilmek için güven üzerine kurulu bağlar kurduk. Bu bir arada-lık dediğim, illaki aynı toprak parçası üzerinde yaşamak değil. Farklı sınırlarda da olsak bir parçamızın her zaman burada olduğunu biliriz (K₇, 62).

Kırdan kente göçlerin artışıyla beraber; her toplumda olduğu gibi aşiret anlayışında da bazı değişimler meydana gelmiştir. Kırsal yerleşimlerde bir arada yaşamak şeklinde algılanan aşiret anlayışı, kentte yeni bir görünüm kazanmış ve modern anlamda dernek ya da hemşerilik cemaatleri gibi farklı oluşumlar altında birleşmiştir. Kanaat önderleri bu yeni oluşumları, olumlu bir gelişme olarak görmektedirler. Aşiret yapılarının bir arada yaşaması onları ne kadar güçlü kılıyorsa kent ortamında varlık göstermek ve geniş bir alana yayılmak da nüfuzun artmasına hizmet etmektedir. Kırdan kente göçün artması ve teknolojiye gelişmelerin, aşiret yapılarında kabul gören genel kurallar ve değerlere itirazı da arttırdığı belirtilmiştir. Kanaat önderleri aşiret yapı-

lanmalarında meydana gelen bu değişimleri farklı şekilde yorumlamışlardır. Görüşler şu şekilde sıralanabilir:

Bunun tabi avantajı da var dezavantajı da. Aşiretimiz eskiye oranla artık daha geniş bir alanda varlığını devam ettirmektedir. Mesela bizim başka kentlerde üyelerimiz bağlantılarını koparmamak için dernek kurdular. O derneklerin hepsi bizim buradaki grubumuza bağlı. Olağanüstü bir durumda hepimiz o bölgeye toplanırız. Ama dezavantajları da aşiret anlayışımıza zarar vermekte ve bu daha çok gençler tarafından gelmektedir. Gençler modernliği abartıyorlar. Bizim uyguladıklarımızı geri kafalılık olarak yorumluyorlar. Hâlbuki büyüklerin tek derdi var; dağılmamak (K₄, 76).

Aidiyet duygusu bireyin kendini güvende hissetmesi açısından önemlidir. Kanaat önderlerine göre aşirete bağlılık ve aşiretin benimsenmesi aslında güven açısından karşılıklı ihtiyaçların doğurduğu bir aidiyet durumudur. Bir kanaat önderi bu durumu şu şekilde yorumlamıştır:

Elbette aşiretlerde de her grup gibi bizlerin çıkarları var. Öncelikle insanın kendini güvende hissetmesi için aşiretin varlığı önemlidir. Kendini bir yere ya da bir gruba ait hissetmeyen insan korku içinde yaşar, ezilir. Mesela ben, bazen şehir dışına bile çıktığımda farklı bir insanım, kendimi sindirilmiş gibi hissedirim; ama kendimi ait hissettiğim yerin sınırına bile girince daha özgüvenli bir insan oluyorum (K₃, 60).

Kanaat önderleri düzeni toplumsal rollerine göre yorumlamışlardır. Dini otoriteler genellikle düzenin dini tanımakla sağlanabileceğine değinirken; aşiret düzeyinde temsili olan kanaat önderleri bu durumun daha çok geleneklere uymakla sağlanacağını savunmuşlardır. Bu nedenle aşiretler arasında çıkan çatışma veya husumetlerde vakaların çözülmesi sürecine hem *şerri* hem de *örfi* açıdan yaklaşım sergileyecek her iki temsili olan kanaat önderleri birlikte katılım göstermektedir. Ulutaş (2016), Ağrı'da yaptığı araştırmada benzer bir bulguya rastlamış ve Doğu ve Güneydoğu'da kanaat önderleri diye tabir edilen kişilerin, genel itibarıyla dini formasyonlarıyla, dini kimlikleriyle ön planda oldukları ve halkın da ona göre bu kişilere belli bir anlam atfettiklerini belirtmiştir (Ulutaş, 2016, 183).

4. 3. Kanaat Önderlerinin Anlaşmazlıkları Çözme Süreçlerine İlişkin Görüşleri

Aşiretlerde arabuluculuk ve barış heyetleri kavramlarına sık sık rastlanılmaktadır. Bu rolü üstlenen kanaat önderleri husumetleri, aşiretin devamlılığını sağlamak ve düzeni devam ettirmek açısından çözüme ulaştırmayı önemserler. Bunun yanı sıra; herhangi bir problem durumunda kanaat önderlerine başvurmanın, yasal yollara başvurmaktan daha erişilebilir olması ve çatışma sürecinin mahkemelere oranla daha kısa sürede çözüme ulaşması açısından tercih edildiği anlaşılmaktadır. Görüşmelerden elde edilen verilere göre bazı vakaların çözümünde devletin bazı yetkililerinin de sürece dâhil olduğu ve olumlu yönde hizmet ettiğine rastlanılmaktadır. Çatışma yaşayan taraflar arasında barışın sağlanması sürecine yönelik bir görüşler şu şekilde ifade edilmektedir:

Bizim arabuluculuk yapmamız her zaman yarar verir. Mahkemelerle uğraşmak kolay değildir. Zaten devletin desteğini de alıyoruz bu konuda. Barışı sağlamamız hep toplumdaki huzuru sağlıyor hem de biz arayı bulmakla hayır işlemiş oluyoruz (K₅, 66).

Güngörer (2021:82), kanaat önderliğiyle ilgili yaptığı saha araştırmasının bulgularında, görüştüğü kanaat önderlerinin, Türkiye'nin Doğu ve Batısı arasında hem toplumsal hem de kültürel açıdan farklı birtakım özelliklere dikkat çektiklerini belirtmektedir. Türkiye'nin Doğusunda gelenekselliğin etkisiyle aşiretlerde daha kapalı bir sosyal yapı hâkim iken Batıda modernleşmenin etkisiyle bireyselleşmenin daha fazla olduğu belirtilmektedir. Kanaat önderlerinin, anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında birincil ve yüz yüze ilişkilere sahip olunmasının süreci hızlandırıcı yönde bir etkisi olduğu ifade edilmektedir. Benzer bir bulguya bu çalışmada da rastlanılmaktadır. Kanaat önderi etkili olduğu sahada insanların sürekli bir arada olmasının problemlerin bir an önce çözüme kavuşturulmasını gerektirdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Bizim bu konuda maddi olarak hiçbir çıkarımız olmamasına rağmen bu işe gönül vermiş olmamız zaten yeterince açıklıyor durumu. Bu toplum Batı gibi değil. Mesela Batı'da eğer biriyle kavga edersen sırtını dönersin, bir daha görmezsin ya da onu mahkemeye verirsin ama burada durum çok farklı kimseyle küs kalamazsın çünkü sürekli bir araya geliyorsun. Ya evini barkını alıp gider, herkesle iletişimini koparırsın ya da bir çözüm yolu ararsın. İkincisi daha kolay. Onlar da bunu biliyorlar (K₇, 62).

Kanaat önderlerine göre anlaşmazlık, her toplumda karşılaşılabilecek bir olgudur. Önemli olan toplumun bu durumla baş edebilmesidir. Kanaat önderlerine göre aşiretlerde bu durum, toplum tarafından güvenilen kanaat önderleri tarafından sağlanmaktadır. Arabuluculuk kanaat önderlerinin toplum düzenine yönelik çalıştığı süreci ifade eder. Kanaat önderleri yaptıkları arabuluculuğu, genellikle haklının hakkını aldığına inandıkları bir yöntem olarak gördüklerini belirtmiş ve bu uygulamanın doğru bir yaklaşım olduğunu savunmuşlardır. Günümüzde özellikle aşiret yapılanmalarının yoğun olduğu bölgelerde önemini korumaya devam eden kanaat önderleri, toplum içerisinde kriz ve anlaşmazlıkların çözümü için çoğunlukla müzakere yöntemine başvurmaktadırlar. Bu süreç farklı durumlar karşısında farklı yaklaşımlar uygulamayı gerektirse de tüm girişimlerin ortak amacı; kavgaya veya çatışmadan doğan husumetlere çözüm sağlamaktır. Vaka çözümlerinde uyguladıkları yöntemlere ilişkin kanaat önderleri şu şekilde bilgi vermişlerdir:

Her şekilde taraflar dinlenir. Eğer sorun aynı aşiretin üyeleri arasında ise, doğrudan aşiretin üyeleri bir araya gelir ve herkesin fikri dinlenir. Fakat konu iki farklı aşiret arasında ise bu tarz olaylar biraz daha büyük olur. Bu yüzden taraflarla öncelikle ayrı ayrı görüşülür ve sakinleştiklerine inanırsak, daha doğrusu gerçekten çözüme ikna olduklarına inanırsak onları yüzleştiririz ve çözümlerim ilk aşaması tamamlanmış olur. Zaten taraflar aynı masaya oturmayı kabul ettiklerinde zararlı olanın zararı diğer taraf tarafından karşılanır, barışa dair yeminler edilir ve en son genellikle yemek dağıtılır (K₁, 53).

Bizim derneğimizin üstlendiği vakaların çözüm süreci, bu işe gönül vermiş kanaat önderleri tarafından sağlanır. İnsanlarımızı bu konuda bilinçlendirmeye çalışıyoruz. Muhtarlar, kanaat önderleri ve imamilar ile istişarelerde bulunup gerekli uyarılar yapıyor ve toplantılar düzenliyoruz. Hem sosyal medya yardımıyla hem de kendi kanallarımızla mesajları iletmeye çalışıyor, çatışmaları en aza indirmek için çalışıyoruz (K₈, 36).

Kanaat önderlerinin hem sivil toplum kuruluşları üzerinden bir dayanışma sağladıkları hem de kitlesel mesajlarını iletirken sosyal medyayı aktif şekilde kullandıkları görülmektedir. Özcan da (2021, 324), sözleri ve davranışları ile bireylerin kanaatleri üzerinde etkili olan kanaat önderlerinin, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir neticesi olarak sosyal medya ortamlarında yer aldıklarını ve tavsiyelerini, bilgilendirmelerini ve kişiler ara-

sı iletişim süreçlerini sosyal medya aracılığıyla çevrimiçi olarak gerçekleştirebildiklerine değinmiştir. Bu yolla hem vermek istedikleri mesajları hem de çözüm ürettikleri konularda dayanışma ve etkileşimi daha kısa sürede ve daha kolay sağlayabilmektedirler.

Kanaat önderlerinin sahada husumetleri çözme süreçlerine yönelik görüşlerine bakıldığında, genellikle tüm vakaların çözüme kavuşturulma aşamasında uyguladıkları işleyiş sıralamasının aynı olduğu görülmektedir. Kanaat önderleri çözüm sürecinin ilk olarak tarafların dinlenmesi ile başladığı, anlaşmaya ikna oldukları takdirde bir araya getirildiklerini ifade etmişlerdir. Genellikle çözüm, haklı olarak belirlenen tarafa *diybet* adı verilen ödemenin yapılması ile sağlanmaktadır. Ayrıca çözüm sürecinin son aşaması tarafların yemin ettirilmesidir. Bu durum, aşiret içerisinde dini kaidelerin etkili olduğunu göstermektedir. Kanaat önderlerine problemleri çözme sürecine karar verirken referans olarak hangi değerleri temel aldıkları sorulduğunda ifade edilen görüşler şu şekilde belirtilmiştir:

Kararlar şeriata uygun hükümlerin yanı sıra; toplumun benimsediği örf ve adetler dikkate alınarak verilir. Bu nedenle kanaat önderleri toplumu tanıyan kişilerden seçilir (K₂, 51).

Toplumun yaygın inanişına yönelik çözümler sunarız. Herkese eşit davranıldığından emin oluruz. Genellikle diyetle zararı olanın zararı karşılanır (K₅, 66).

Kanaat önderleri genellikle vakaların çözümünde şariat kurallarından yararlandığını ifade etmişlerdir. Kanaat önderleri dini kuralların belirleyici bir etken olduğunu vurgularken toplumun örf ve adetlerini de dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Toplumsal düzenin sağlanmasında din kadar geleneklerin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda temel alınan bu referanslara rağmen kanaat önderlerinin aldığı kararların, tarafları tatmin etmeye yetmediği belirtilmiştir. Bu durumda kanaat önderlerine tarafları uzlaştırmak için aldıkları kararlara herhangi bir itiraz geldiğinde nasıl bir tepki geliştirdikleri sorulmuş ve alınan cevaplar şu şekilde belirtilmiştir:

Kabul edilmemesi sadece süreci uzatır. Barış mutlaka sağlanır. Sürecin uzaması sadece taraflara değil, topluma da zarar verir (K₆, 68).

Elimizden geleni yaptıktan sonra beklenen sonuç ulaşılamazsa kaybeden yine kendileri olur. Kin ve nefret iki dünyada da insana cehennemi yaşatır (K₉, 68).

Verilen cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla kanaat önderleri husumetleri çözüme kavuşturmak için gerekli çabayı gösterdikten sonra alınan kararlara gelen itiraz durumlarında sürece ilişkin sorumluluğun artık taraflarda olduğunu belirtmektedir. Karara yönelik yapılan itirazlarda taraflar sürecin olumsuz sonuçlarına yalnız katlanmak durumunda kaldıklarını anladıklarında, kanaat önderlerinin verdikleri hükümlere biraz da zorunlu nedenlerle rıza göstermek durumundadır. Bu nedenle kanaat önderleri tarafından verilen hükümlerin genel olarak uygulandığı ve herhangi bir itirazla karşılaşılmadığı anlaşılmaktadır.

Aşiret türü yapılanmalarda problemlerin çözümüne ilişkin biri modern bir yaklaşım olan yasal diğeri de geleneksel olan örfi veya şerri olmak üzere başvuru olan iki tür hak arayışı söz konusudur. Aşiretlerin problemlerine çoğunlukla geleneksel hukuk aracılığıyla çözüm ürettikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda kanaat önderlerine resmi hukuki yollara başvurulması durumunda sürece karşı nasıl bir tutum sergiledikleri veya bu duruma itiraz edip etmedikleri sorulduğunda alınan cevaplara ilişkin ifadeler şu şekildedir:

Tabi ki modern hukuk da önemli. Bizim çözemeyeceğimizi anladığımız zaman modern hukuk devreye girer (K₂, 51).

Sözümüzün geçtiği yere kadar modern hukuka başvurmayız ama itirazlar arttığında herhangi bir can kaybı olmaması için modern hukuka başvurulur. Tabi bu, hem maddi olarak taraflara daha büyük kayıplar sunduğu gibi süreci de uzatır (K₆, 68).

Kanaat önderlerine göre tarafların modern hukuka başvurusunda herhangi bir sakınca yoktur. Fakat modern hukuk sürecinin hem ekonomik açıdan bireyi zorlaması hem de davanın sonuçlanması için uzun bir zaman dilimine ihtiyaç duyulması nedeniyle yaşanacak maddi ve manevi kayıpların, bireyi sonuçta yine geleneksel hukuk yöntemine başvurmak durumunda bırakacağı belirtilmektedir. Kanaat önderlerinin ürettikleri çözümler, sadece kendileri veya çözüm ürettikleri insanlar açısından değil devlet yetkilileri tarafından da kabul görmektedir. Ele alınan bazı vakaların çözülmesi sürecinde yapılan barış törenlerine ve yemek davetlerine bazı devlet yetkililerinin de

katılım göstermesi, geleneksel hukuk kurallarının bu tip durumlarda devlet yetkilileri tarafından da onaylandığı ve desteklendiğini göstermektedir.

4.4. Kanaat Önderlerinin Çözüm Ürettikleri Örnek Olaylar

Kanaat önderleri toplumda, aşiretler veya kişiler arasında farklı nedenlerle çıkan kavga, husumet, anlaşmazlık, kriz veya çatışma durumlarında, sürece dâhil olarak tarafları ikna yoluyla uzlaştırıp barıştıran ve sorunları çözüme kavuşturan bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda müdahale ettikleri toplumsal sorunlar çeşitlilik göstermektedir. Muş'ta aşiret yapılanmalarında kanaat önderlerinin çözüm ürettiği vakalar çoğunlukla; kız kaçırma, kan davası, boşanma, arazi kavgası, aşiretler arası küslük ve aileler arası husumet şeklinde dağılım göstermektedir. Kanaat önderlerinin amacı, genellikle vakaların kan davasına dönüşmesini engellemek ya da kan davasına dönüşen olayları daha fazla can ve mal kaybı olmadan çözüme kavuşturmaktır. Anlaşmazlıkların genel geçer tek bir nedeni olmadığı gibi kişi veya gruplar arası husumetlerin de her toplumda olduğu gibi aşiretlerde de görülebileceği belirtilmektedir. Araştırma bulgularının bu kısmında, kanaat önderlerinin çözüm ürettikleri; *kız kaçırma, kan davası, arazi kavgası, aileler arası husumet ve boşanma davası* konularını içeren örnek olaylara yer verilmiştir.

Kız kaçırma, Tezcan (2003) tarafından, bir kızın ya da kadının istek ve onayı olmadan bekâr veya dul bir erkek tarafından zorla veya çeşitli hile yollarına başvuru olarak götürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Herhangi bir zorlama olmadan kız ve erkeğin birlikte kaçması ise *kaçışma* olarak tanımlanmaktadır (Güven, 2016, 199). İster gönüllü ister zorunlu nedenlerle gerçekleşsin, kız kaçırma olayları özellikle aşiretlerde istenmeyen sonuçlara ve çatışmalara neden olmaktadır. Bu araştırma kapsamında kız kaçırma ile ilgili ele alınan ilk vaka Muş İlinde Sipki aşireti üyesinin Van'dan kız kaçırması üzerine ortaya çıkmıştır. Sosyal medyadan tanışan çift, kızın yaşının küçük olması ve ailelerin bu evliliğe onay vermemesi üzerine gençlerin birlikte kaçmaya karar vermesiyle gelişmiştir. Kızın ailesi, gençleri bulduktan sonra kızlarını alıp ardından karşı tarafı darp etmiştir. Bu olaydan sonra genç çift fırsat bulunca tekrar kaçmıştır. Bu durum üzerine kanaat önderleri, Van'a giderek olaya müdahale etmiş ve çözüme kavuşturmuşlardır. Konuyla ilgili kanaat önderinin belirttiği ifade şu şekildedir:

Biz olayı duyunca hemen her yere haber bıraktık ve ikisine ulaşmayı başardık. Arada nikâh olmadığı için kızı çocuğun yanından alıp güvendiğimiz bir akrabanın evine bıraktıktan sonra aşiretin diğer üyeleri, imam ve muhtarı da alarak Van' a gittik. Karşı taraf çok kızgındı fakat bize herhangi bir saygısızlık yapmadılar. Onların da bu işi çözüme kavuşturmak istediği belliydi. Aileye belli bir altın ödemesi yapıldıktan sonra çocukları evlendirdik (K₃, 60).

Kız kaçırmayla ilgili ikinci örnek olay, Muş'un Malazgirt İlçesi'nde Memkan ve Karaca aşiretleri arasında yaşanmıştır. Ailelerinden onay alamayan gençler, kaçmaya karar vermiştir. Bu iki aşiret arasında yaşanan çatışmanın üzerine aşiretin diğer üyeleri tarafından bölgedeki kanaat önderlerine haber yollanmıştır. Kanaat önderlerinin taraflarla görüşmesi sonucu olay büyümeden çözüme kavuşturulmuştur. Konuyla ilgili üretilen çözüm şu şekilde ifade edilmiştir:

Kız tarafı normalde kestiğimiz diyetin çok üstünde altın istemişler ve bunun üzerine tartışmalar yaşanmış. Yanıma aşiret liderleri ve bir tane daha imam da alarak kız tarafı ile görüşmeye gittik. İstenen diyeti daha makul bir seviyeye indirerek arayış bulduk... Evlilik sağlandı, Çok şükür bir sorun yaşanmadı (K₄, 76).

Kız kaçırmayla ilgili bir diğer örnek olay, Muş'ta Esko ve Çekiç aileleri arasında yaşanmıştır. Kız tarafının erkek tarafından istedikleri maddi ve manevi taleplerin, erkek tarafınca yerine getirilmek istenmemesi üzerine iki aile arasında büyük bir anlaşmazlık yaşanır. İki aile arasında oluşan anlaşmazlığın çözülmesiyle ilgili, bölgede etkili olan bir kanaat önderi şu şekilde görüş bildirmiştir:

Haberimiz olunca aşiretin ileri gelenlerini ve köy imamını topladık. Kız tarafı anlayışlı davrandı bizimle müzakere etmek istediler fakat diğer davalardan farklı bir çözüm önerisi sundular. Bunlar sadece altın değil karşı taraftan bir kız da istediler. Olayın büyüyeceğini anlayan erkek tarafı teklifi kabul etti ve hem altın verdiler hem de kendi kızlarını karşı tarafın bir oğluyla evlendirdiler (K₇, 62).

Kanaat önderlerinin çözüm ürettikleri bir diğer toplumsal olay, kan davalarıdır. Kan davası, "aile bireyleri arasındaki ilişkilerin sıkı olduğu toplumlarda oç alma duygusundan kaynaklanan, misilleme biçiminde karşılıklı cinayetlerle süren aile ve gruplar arası ölümlü çatışma durumu" (Cengiz, 2003, 62) olarak tanımlanmaktadır. Kan davasının farklı sosyo-kültürel uzantılarının

olduğunu belirten Topsis (2012), bu geleneğin toplumsal yapıdan gelen belirleyicilerinin bulunduğunu yalnızca hukuksal ya da eğitim yetersizliğinden kaynaklı bir olgu olmadığını öne sürmektedir. Merkezi otoritenin hukuksal ve siyasal denetiminin yetersiz kaldığı ve yaşam koşullarının ekonomik açılardan zorlaştığı bölgelerde toplumsal yapı, aile üyelerinin ortak çıkarlar çerçevesinde güçlerini birleştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, kan davası geleneğinin görüldüğü bölgelerde aşiret yapısı güncelliğini koruyan bir örgütlenme biçimi olarak göze çarpmaktadır (Topsis, 2012, 193). Açıl (2007, 169) kan davası geleneğinin sürdüğü Mardin, Adıyaman, Şanlıurfa ve Diyarbakır'da % 37,5'ten başlayan ve % 83'e kadar çoğalan oranda aşiret örgütlenmesine dayalı köy olduğunu belirtmektedir. Muş ili de geniş aile örgütlenmesine bağlı aşiretlerin yoğunlukta olduğu bir yerleşim yeridir ve bu nedenle kan davasına yönelik çatışmalara sık rastlanmaktadır.

Araştırma bulgularında, kanaat önderlerinin Muş'ta kan davasıyla ilgili vakalara çözüm ürettikleri örnek olaylara yer verilmiştir. Konuyla ilgili ilk olay, Muş'a bağlı Hasköy İlçesi'nde Şego ve Bıdri aşiretleri arasında 35 yıl önce bir kişinin öldürülmesiyle başlayan ve bugüne kadar 4 kişinin ölmesine neden olan bir kan davasıdır. Dünya Kanaat Önderleri Derneği'nin Başkanı olan görüşmeci (K_s), kanaat önderleri ve devlet büyüklerinin katılımıyla konuyu nasıl çözüme kavuşturduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Hasköy Merkez Camisi'nde barış töreni düzenlendi. CHP genel başkan yardımcısı, Belediye Başkanı, Kanaat önderi Şeyh Muhittin ve her iki aileden üyelerin katılımıyla barış sağlanmıştır (K_s, 36).

Yapılan konuşmalar işe yaramış ve barış sağlanmıştır. Taraflar tokalaşarak helalleştiler ve Kur'an-ı Kerim'in altından geçerek töreni sonlandırdılar. En son hep beraber yemek yenerek bu barışı imzalamış oldular (K_s, 36).

Kan davasıyla ilgili kanaat önderlerinin görüş bildirdiği ikinci örnek olay, Muş'un Bulanık ilçesinde Cibran Aşireti içerisinde iki aile arasında çıkan çatışmada bir kişinin hayatını kaybetmesi sonucu yıllardır devam eden bir kan davası olayıdır. Sonrasında ölüm meydana gelmesi de çatışmalar ve husumetlerin devam etmesi zamanla toplumsal düzene de zarar vermeye başladığı için kanaat önderleri harekete geçerek olaya müdahale ederler. Cinayeti işleyen kişi cezaevinde olmasına rağmen aileler çatışmaya devam etmektedir.

Toplumdaki diğer üyelerin de rahatsızlığı üzerine bu küslüğe müdahale eden kanaat önderleri, olayı çözüme kavuşturmayı başardıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

Bir gün belirledik. Aşiret liderleri, imamlar, Müftü, Köy Muhtarları ve Belediye Başkanı'nun katılımıyla merkez camii de bir toplantı gerçekleştirdik. Burada herkes bir konuşma yaptı. Din adamları dinde düşmanlığın yeri konusunda, diğerleri ise toplumun düzenini koruma konusunda farklı şeyler söylediler (K₂, 51).

Toplantının sonucunda barışmayı kabul eden iki taraf tek tek birbiriyle tokalaşarak Kuran'ı Kerim'in altından geçtiler ve helalleştiler (K₂, 51).

Kanaat önderlerinin müdahale ettikleri diğer örneklerde de kan davasının sona erdirilmesi için uzlaştırıcı bir rol oynadıkları ve tarafları ikna ettikleri anlaşılmıştır. Bu olaylar, Muşta 22 yıl önce at yarışı sırasında başlayan bir çatışmada iki kişinin vefat etmesi sonucu oluşan ve 3 yıl önce çözüme kavuşturulan bir olaydır. Bu olayda kanaat önderlerinin etkisiyle birlikte taraflardan birinin de olumlu bir tutum içinde olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olay şu şekilde aktarılmıştır.

Taraflardan birinin babasının konulması çok etkili oldu. Adam karşı tarafa dedi ki; sen şuan beni öldürsen senin oğlun kalkacak mı? Ya da ben seni öldürsem benim oğlum kalkacak mı? Biz neden bu kin ile mezara gidiyoruz?... Şuan küslük bitti ve hatta selamlaştıklarını bile gördük (K₆, 68).

Kan davasıyla ilgili bir diğer örnek vaka, Muş'ta iki ailenin çatışması sırasında Yıldırım ailesinden birinin attığı taşın Altay ailesinden bir üyenin ölümüne neden olması üzerine taraflar arasında kan davasına dönüşen bir olaydır. Bu dava devlet büyükleri, din adamları ve diğer kanaat önderlerinin müdahalesi sonucu çözüme kavuşturulmuştur. Konuyla ilgili şu şekilde görüş bildirilmiştir:

Vali, İl Jandarma Komutanı, Belediye başkanı, kanaat önderleri ve imamlar vardı... Cami'de düzenlenen barış töreni Kur'an-ı Kerim'in okunmasıyla başladı. Devlet büyüklerinin yaptıkları konuşmalar ile devam eden tören, tarafların Kur'an'ın altından geçtiği yemin töreni ile son buldu (K₁₀, 68).

Arazi Kavgaları da kanaat önderlerinin çözüm ürettiği vakalar arasında yer almaktadır. Şahin (2018), yaptığı bir çalışmada arazi kavgalarının aşiret

tarafları arasında kan davasına dönüştüğünü ve ancak aile büyüklerinin araya girmesiyle çözülebildiğini belirtmiştir. Konu Van merkez köylerinden birinde geçmektedir. Şahıs babası, dört kardeşi ve beş amcaoğluyla birlikte toplam on kişi olarak köy topraklarının % 70'ine sahiptir. Diğer bir aşiret bu kadar arazi on kişiye fazla deyip dava açmış ve otuz yıl süren dava sonucu 2000 yılında siyasetçilerin de devreye girmesiyle 2 bin dönüm arazi hazineye devredilmiştir. Kendilerine yapılan bu haksızlıktan dolayı ailenin gençleri bu miri araziye kimseye kullandırmadılar. İşin sonu kötüye gidecek diye köyü terk edenler olduğu gibi kalan iki aileden bazı üyeler, araziye tekrar satışa çıkarmak için 2013 yılına kadar beklediler ve yine arazi meselesi yüzünden kavga çıktı. Kalan iki aile kendilerini savunayım derken karşı taraftan birisini öldürdüler (Şahin, 2018, 363). Arazi kavgaları bazen toprak paylaşımı bazen de meradaki ot paylaşımları gibi farklı nedenlerle çıkabilmektedir. Bu araştırmada ele alınan örnek olay, mera paylaşımı üzerinden gelişmiştir. Muş'un Bulanık İlçesi'nde iki aşiretin üyeleri arasında meradaki ot paylaşımı üzerine çıkan anlaşmazlık, 7 ölü ve 10 yaralıyla sonuçlanmış ve bu durum kan davasına dönmüştür. Kanaat önderlerinin müdahalesi ile kan davasının çözüme kavuşturulduğunu katılımcı şu şekilde ifade etmiştir:

Devlet büyüklerinin (Jandarma Komutanı, Müftü) yardımının yanı sıra; aşiret büyükleri, din adamları ve toplumun ileri gelenleri (maddi bakımdan güçlü olanlar, eğitim seviyesi yüksek olanlar) gibi olabildiği kadar etkisi olacak kişileri davet ettik bu sürece...Kan davası demek sürekli birilerinin tehdit altında yaşaması demektir. Bu durum psikolojik olarak da iki tarafı yıpratıyordu. Bir de yaralıların çoğu engelli kaldı. Göz önünde bu kadar örnek varken bunların her seferinde olayı daha da büyütmesi artık toplumu da korkutuyordu (K5, 66).

Kanaat önderlerinin çözüme kavuşturdukları olaylar arasında aileler arası husumet ve boşanma gibi konular da yer almaktadır. Muş'ta Fırat ve Argun aileleri arasında yaşanan çatışmada 3 kişinin hayatını kaybetmesi üzerine iki aile arasında husumet ortaya çıktı. Devlet büyükleri ve kanaat önderlerinin katılımıyla konu çözüme kavuşturulmuştur. Yapılan yemin ritüelinin ardından taraflar arasında uzlaşa sağlanmıştır.

Camiî'de bir araya getirdiğimiz aile üyeleri tokalaşıp barış yemini ederek Kur'an-ı Kerim'in altından geçtiler. Ardından dua okunarak dava çözüldü (K9, 68).

Boşanmayla ilgili örnek olay, Brukan ve Sipki aşiretleri arasında geçmektedir. Bu iki aşiret, akrabalıklarını kuvvetlendirmek isteyen iki aşirettir. Geçmişte bu isteklerini yerine getirmek amacıyla Sipki aşireti Brukan aşiretinden bir kız ister. Bu evliliğin yapılmasıyla bağlarını güçlendiren iki aşiret, boşanma davası ile karşı karşıya kalır. Aile içerisinde yaşanan anlaşmazlık ve çiftin boşanmaya karar vermesi üzerine kayın pederin gelinine tokat atması, gelinin evi terk etmesiyle sonuçlanır ve iki aile arasında büyüyen tartışmalar ciddi bir anlaşmazlığa yol açar. Bunun üzerine iki aile arasındaki anlaşmazlığın çözülmesi için kanaat önderleri devreye girerek taraflar arası uzlaşmayı sağlar:

Arada iki küçük çocuğun olması nedeniyle erkek tarafı boşanmaya yanaşmayınca iki taraf bizimle iletişime geçti. Birkaç aşiret lideri ile beraber kız tarafının büyükleriyle görüştük. Erkek tarafının anlaşmak istediklerini ilettim. Onlar da kabul ettiler. Tabi kız ile de görüştük. Kendisi de büyükleri gibi düşünüyordu. Fakat ayrı eve çıkmak gibi bir şart sundu. Şartı kabul edildi ve eşler barıştı (K₁, 53).

Kanaat önderlerinin boşanma konusuna müdahale etmesiyle ilgili elde edilen bu bulgu, Ulutaş'ın Ağrı'da kanaat önderleriyle ilgili yaptığı çalışmadan elde ettiği bulgularla örtüşmektedir. Ulutaş'a (2015) göre halkın boşanma konusunda kanaat önderlerine başvurması ve arabulucu olarak görev almalarını istemesinin nedeni ibadet ve ilmihal bilgilerinin yanı sıra dini manada boşanmaların nasıl olduğunu bilmeleridir (Ulutaş, 2015, 248).

Sonuç

Kanaat önderliği, özellikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde başta aşiret ve cemaat tipi yapılar olmak üzere toplum nezdinde kabul gören, sözü geçen ve toplumsal sorunlara çözüm üreten aktörlerdir. Araştırmada Muş'ta etkin olan kanaat önderlerinin başta toplumsal huzuru ve sükûneti sağlamak amacıyla farklı birçok konuda çözüm ürettikleri ve önemli girişimlerde buldukları anlaşılmıştır. Kanaat önderlerinin toplumda çatışmaya dönen kız kaçırma, kan davası, arazi kavgası ve aileler arası husumet gibi daha birçok konuda barış sağlamak adına tarafları uzlaştırdıkları ve belli ölçüde bir yaptırım uyguladıkları anlaşılmıştır. Uyguladıkları bu yaptırımlarda taraflardan alınan sözler, barış yemekleri ve özellikle kutsal sayılan *Kuran'ı Kerimin* altından geçerek yapılan yemin ritüellerinin önemli bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Kanaat önderlerinin toplum üyeleri tarafından kabul

görmesinin nedenleri; liyakat sahibi, bilgili, örf, anane ve geleneklere hâkim aynı zamanda dini bilgi ve pratiklere sahip olmalarıdır. Ürettikleri çözüm önerilerinin geleneksel ve kültürel dokuya uygun olması nedeniyle topluluk üyeleri tarafından kabul edilebilir ve anlamlı bir karşılığı vardır. Söylem ve davranışlarının adap ve ananelere uygun olması, toplum üyeleriyle aynı dili konuşmaları ve benzer dünya görüşüne sahip olmaları nedeniyle kendilerine saygı duyulmaktadır.

Arabuluculuk görevi üstlenen kanaat önderleri, kendilerine gelen talepleri, toplum üyelerinin beklentileri doğrultusunda karşılayan ve toplumda katalizör görevi üstlenen aktörler olarak varlık göstermektedir. Genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin özelde ise Muş'un geleneksel yapısı, kanaat önderlerinin örfi ve şerri kurallar çerçevesinde ürettikleri söylem ve uygulamaların insanlarda olumlu bir karşılığı olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçların kanaat önderliğiyle ilgili daha önce yapılmış çalışmaların (Ortatepe, 2014; Ulutaş, 2015; Erdoğan, 2017; Kaya, 2017; Güngörer, 2019), bulgularıyla örtüştüğü görülmüştür. Bu çalışmaların ortak noktası, kanaat önderlerinin toplumda görülen anlaşmazlık, ihtilaf, kavga ve çatışma durumlarında taraflar arasında arabuluculuk yapmaları, uzlaşma sağlamaları, insanları teskin etmeleri ve sorun çözmeleridir. Bu süreçte referans alınan örfi ve şerri kuralların, ilahi kaynakların, ilmi bilgilerin ve dini söylemlerin etkisi büyüktür. Taraflara yaklaşımda gösterilen hassasiyetin, toplumun kültürel kodlarına ve birincil ilişkilerine uygun olmasından kaynaklı daha kalıcı çözümler ürettiği anlaşılmaktadır.

Toplumun otorite olarak belirlediği, olağanüstü durumlarda toplumun danışma mercii olarak görev yapan buna karşın resmi bir karşılığı olmayan kanaat önderlerinin devlet yetkilileri tarafından kabul gördüğü ve desteklendiği anlaşılmaktadır. Kanaat önderleri farklı kimliklere sahip aktörler olarak, başta aşiret reisleri olmak üzere, aşiretin yaşça büyük olan ileri gelenleri, rispiller/ruspiller (ak sakallılar) ya da köklü ailelerin önde gelen saygın isimleri oldukları görülmektedir. Dini temsili ve otoritesi olan imamlar veya halk arasında seyda/şeyh olarak adlandırılan veya seyyid soyundan geldiği kabul edilen kanaat önderlerinin nüfuz ve etki alanlarının ise daha geniş olduğu ve aşiretler üstü bir yaptırım gücüne sahip oldukları anlaşılmıştır. İlim ve hikmet

sahibi kabul edilen bu kişiler, halkın dini yaşam ve pratiklere değer atfettiğini göstermektedir.

Kanaat önderlerine, sorunların çözümünde başvurulma nedenleri arasında, insanların yaşadıkları problemleri bir an önce sonuca kavuşturma isteği yer almaktadır. Haklının hakkını teslim edeceğine duyulan güven nedeniyle kanaat önderleri, kendilerine itimat edilen kişilerdir. Davaların barışla sonuçlanması ve tarafları ikna etmek amacıyla uyguladıkları maddi ve manevi yaptırımlar, yaşanacak olası yeni çatışmaları önlemeye yöneliktir. Bir diğer neden, insanların resmi kanallarla başvurdukları hukuki süreçlerin hem ekonomik hem de zaman açısından uzun bir sürece yayılması ve kanaat önderlerinin bu konuda tasarruf sağlamış olmalarıdır. Bu bağlamda toplumsal huzurun ve barışın sağlanmasında Muş'ta yaşayan kanaat önderlerinin önemli bir toplumsal etkiye sahip olduğu anlaşılmıştır. Aşiret temsilcisi olan kanaat önderlerinin sadece mensubu oldukları aşiret üyeleri tarafından değil, ortak çözüm ürettikleri diğer aşiret mensupları ve Muş halkının çoğu tarafından değer gördüğü, saygı duyulduğu ve sevilen kişiler oldukları anlaşılmıştır.

Muş'ta kanaat önderlerini bir çatı altında toplayan Kanaat Önderleri Derneği gibi bir Sivil Toplum Kuruluşu'nun varlığı, hem toplumsal açıdan gördükleri değerın kurumsal bir temsili hem de ürettikleri söylem ve davranışlarının devlet yetkilileri nazarında bir karşılığı olduğunu göstermektedir. Bu derneğe kayıtlı kanaat önderleri, sadece Muş'ta değil; Türkiye'nin farklı bölgelerine göç etmiş çoğu aşiret mensuplarına ait birçok sorunun çözümüyle de ilgilenmekte ve toplumsal barışı sağlamaya yönelik önemli girişimlerde bulunmaktadır. Bu durumda Muş'taki kanaat önderliğinin sivil toplumun oluşumunda olumlu bir etkisi olduğu düşünülebilir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlardan yola çıkılarak kanaat önderliği olgusunun sadece Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ya da aşiret örgütlenmelerinin yoğun olduğu kırsal yerleşim alanlarında değil dönüşen modern yaşam tarzıyla birlikte zaman zaman Türkiye'nin farklı kentlerinde yaşanan çeşitli problemlerin çözüme kavuşturulması ve uzlaşa sağlanması amacıyla da kabul gördüğü anlaşılmıştır. Sosyolojik açıdan bu çalışma, kanaat önderliğinin Muş'ta önemli bir statü kaynağı olduğunu ve geleneksel değerlerin, modern toplumsal etkiler karşısında dönüşerek varlığını korumaya devam ettiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Açıl, Levent. *Toplumsal Değer ve Normlar Açısından Kan Davaları Bismil Örneği*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Aktaş, Ahmet. "Bir Aidiyet Aracı Olarak Kolektif Kimliğin Oluşumunda Aşiretin Rolü ve Etkileri". *Türkiye'de Aşiret Tartışmaları*. yay. haz. Suvat Parın. 49-56. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019.
- Aktaş, Ahmet. "Geleneksel Bir Örgütlenme Biçimi Olarak Aşiret". *Aşiret - Türkiye'de Aşiret ve Aşiretin Dönüşümü*. ed. Mehmet Tayanç - Ahmet Aktaş. 13-34. Konya: Çizgi Yayınları, 2021.
- Aşiretler Raporu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 3. Basım, 2014.
- Aşkın, Deniz. "Etno-Kültürel Bir Kimlik Olarak Türkiye Arapları: Şego ve Bıdri Aşiretleri Örneğinde Tarih, Aşiret ve Devlet İlişkileri". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (2), (2020), 263-275. <https://doi.org/10.32600/huefd.620559>
- Atmaca, Veli. "Anadolu'da Yesevilik- Yesevilik Menakıbnamesi Özelinde Peygamber Tasavvuru". 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* (38. ICANAS). (10-15 Eylül 2007), 43-67.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), (2019), 368-388. <https://doi.org/10.31592/aeusbed.598299>
- Bruinessen, Martin Van. *Ağa, Şeyh, Devlet*. çev. Banu Yalkut. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Cengiz, Recep. "Kan Davasının Toplumsal Değer ve Normlar Açısından Sosyolojik Görünümü: Tokat/Erbaa Örneği", *Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyum Kitabı*. ed. Talip Atalay - İlknur Uluğ - S. Ahmet Atak), Diyarbakır: Akader, 2003.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 8. Baskı, 2013.

- Creswell, John. W. *Araştırma Deseni –Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. ed. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık, 3. Baskı, 2017.
- Creswell, John. W. *Nitel Araştırma Yöntemleri –Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. çev. ed. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 6. Baskı, 2021.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. yay. haz. Aydın Sami Güneyçal. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 17. Baskı, 2000.
- Erdoğan, Fatma. *Eğitimsel ve Kültürel Aktör Olarak Kanaat Önderleri ve Kanaat Önderliği Olgusu (Van, Bitlis, Muş, Hakkâri, Siirt, Şırnak, Ağrı İlleri Örneği)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. çev. Turgut Kalpsüz. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.
- Giddens, Anthony - Sutton, Philip W. *Sosyolojide Temel Kavramlar*. çev. Ali Esgin. Ankara: Phoenix Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- Gökalp, Ziya. *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.
- Güngörer, Fatma. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Aşiret Temsiliyeti”. *Türkiye’de Aşiret Tartışmaları*. yay. haz. Suvat Parin. 419-441. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019.
- Güven, Filiz. “Kars Kültüründe Kız Kaçırma/Kaçışma Geleneğinin Sosyo-Kültürel Arka Planı”. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, (Ocak 2016), 197-205. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.509307>
- Heckman, Lale Yalçın. *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık ilişkileri*. çev. Gülhan Erkaya. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2012.
- Karakaya, Sedat. “27 Mayıs’tan 12 Eylül’e Muş’ta Seçme Davranışı ve Yerel Dinamiklerin Etkisi”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28, 2021), 419-443. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/65582/954839>

- Kaya, Halil Nurullah. *Kanaat Önderliği Bağlamında İmamlık Rolü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kaya, Mehmed S. *Zaza Kürtler*. Diyarbakır: Dara Yayınları, 2021.
- Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 3. Basım, 2012.
- Ortatepe, Eyüp. *Terörle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kanaat Önderleri*. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Özer, Ahmet. *Çözül(e)meyen Kürt Sorunu*. İstanbul: Hemen Kitap Yayınları, 2012.
- Özcan, Zeynep. "Covid-19 Pandemisinde Birer Kanaat Önderi Olarak Siyasi Parti Liderlerinin Sosyal Medya Paylaşımları Üzerine İnceleme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Sayı: 39, Yıl: 2021/1), 324-352.
- Parin, Suvat. *Türkiye'de Aşiret Tartışmaları*. yay. haz. Suvat Parin. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2019.
- Subaşı, Necdet. *Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme*. Ankara: Vadi Yayınları, 2003.
- Şahin, Yunus. "Aşiretler Arası Çatışma ve Yağmalama Kültürü: Rişvan Aşireti Örneği". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Sayı: 42, 2018), 359-378. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyusbed/issue/43499/532157>
- TDK, Türk Dil Kurumu. "Aranan: Kanaat". Erişim 17.08.2023 [kanaat ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr/kanaat).
- TDK, Türk Dil Kurumu. "Aranan: Önder". Erişim 17.08.2023 [önder ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr/onder).
- Sennet, Richard. *Otorite*. çev. Kamil Durand. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

- Tayanç, Mehmet. "Kent ve Aşiret: Aşiret Kentin Neresinde". *Aşiret -Türkiye’de Aşiret ve Aşiretin Dönüşümü-*. ed. Mehmet Tayanç - Ahmet Aktaş. Konya: Çizgi Yayınları, 2021.
- Tekinalp, Şermin - Uzun, Ruhdan. *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*. İstanbul: Beta Yayınları, 4. Baskı, 2013.
- Tezcan, Mahmut. "Türk Kültüründe Kız Kaçırma Geleneklerinin Antropolojik Çözümlemesi". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. (Yıl: 5, Cilt: 2, Sayı: 6, Ekim-Aralık 2003).
- Topses, Mehmet Devrim. "Türkiye’de Kan Davası Geleneğinin Sosyolojik Çözümlemesi". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, (Cilt 4, No 2, 2012), 189-197.
- Uluç, A. Vahap. "Kürtler’de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret". *Mukaddime*, (2, 2010), 35-52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/19675/210110>
- Ulutaş, Ejder. *Toplumsal Bir Tip: Kanaat Önderi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Ulutaş, Ejder. *Kanaat Önderi: Bir Liderlik Fenomenolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2016.
- Uçar, Gültekin. *Bir Toplumsal Organizasyon Olarak Aşiretlerin Modern Zamanlarda Çeşitlenen İşlevleri: Koçgiri Aşiretleri Örneği*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, (2018).
- Weber, Max. *Sosyolojinin Temel Kavramları*. çev. Medeni Beyaztaş. İstanbul: Bakış Yayınları, 6. Baskı, 2007.
- Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2015.
- Yanmış, Mehmet. "Kürt Toplumunda Kanaat Önderliği ve Barış Heyetleri". *International Conference on Management and Social Sciences Proceeding Book*. ed. Kıyal Kamchybekova ABDİRİM. Uysad, 131-147, 2019.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 9. Baskı, 2013.